

Prosincová ústava z roku 1867 a proměna osídlení Židů v Karlovarském kraji

Lukáš Svoboda, Muzeum Karlovy Vary

V prosinci 2017 uplynulo již 150 let od vydání takzvané prosincové ústavy, německy *Dezemberverfassung*. Nová ústava vyšla dne 21. prosince 1867 jako soubor ústavních zákonů reagujících na rakousko-uherské vyrovnání, ke kterému došlo v první polovině roku 1867. Ústava se skládala ze sedmi zákonů č. 141/1867–147/1867. Prvních šest zákonů platilo jen pro Předlitavsko (Horní Rakousy, Dolní Rakousy, Salcbursko, Štýrsko, Korutany, Tyrolsko, Vorarlbersko, Istrie, Gorice a Gradiška, Terst, Dalmácie, Čechy, Morava, Slezsko – rakouská část, Halič a Bukovina), a jen sedmý pojednávající o dualismu platil i pro Zalitavsko (Uherské království, Království chorvatsko-slavonské a svobodný přístav Rijeka a jeho okolí). Oba termíny se používaly neoficiálně, název byl odvozen od řeky Litavy, která obě části Rakouska-Uherska oddělovala. Prosincová ústava platila s malou úpravou v roce 1873 až do roku 1918.

Pro židovské obyvatelstvo žijící v Předlitavsku byl nejdůležitější zákon č. 142/1867, který pojednával o všeobecných občanských právech zaručujících svobodu vyznání, osobní, stěhování, zaměstnání, rovnost všech občanů a podobně. Od středověku byli Židé na území Čech a Moravy pod patronací panovníka, který rozhodoval o jejich pobytu na území království a také o jejich povinnostech a právech. Postupem století byli přímo přimknuti k vládci, který zaručoval jejich bezpečnost, ale mohl je také kdykoliv vyhostit. Na území současného Karlovarského kraje žili Židé do roku 1867 převážně v malých městečkách a na vesnicích, protože jejich pobyt ve městech byl omezen, a to již od 15. a 16. století za vlády Vladislava II. Jagellonského. Tento český král vydal pro města majestát, kterým je „osvobození“ od Židů. Například Karlovy Vary si toto privilegium vyžádaly roku 1499 a Cheb v roce 1502. Od roku 1793 sice Židé pravidelně obchodovali v Karlových Varech a získávali povolení

k pobytu v období lázeňské sezóny od května do září, ale šlo jen o malou skupinu židovských obchodníků, kteří zajišťovali služby židovským lázeňským hostům. Podobně na tom byli Židé od první poloviny 19. století i ve Františkových Lázních a v Mariánských Lázních.

Prosincová ústava poprvé zaručovala pro židovské obyvatelstvo stejná práva jako pro křesťanskou majoritu a Židé tohoto práva chtěli po staletích ponižování využít. Došlo tedy ke značnému přesunu Židů z malých měst a obcí do větších měst s rozvinutější infrastrukturou a větším ekonomickým potenciálem. K tomuto exodu však nedošlo okamžitě, ale v průběhu dalších dvou desetiletí. Porovnáme-li počet židovských obyvatel v několika vesnicích podle údajů z topografie Johanna Gottfrieda Sommera z let 1838–1847 s informacemi ze sčítání obyvatelstva z let 1880, 1900 a 1910, pak zjistíme, že v některých obcích se počet Židů snížil jen na několik osob nebo židovská minorita z daného místa zcela odešla, například se jednalo o Arnoltov, Malou Šitboř, Lomničku, Poutnov, Úbočí a Útvinu (viz tabulka č. 1). Ve velkých městech kraje jako jsou Cheb, Karlovy Vary, Mariánské Lázně a Sokolov došlo k opaku. Tam, kde v polovině 19. století nežil oficiálně ani jeden židovský obyvatel nebo jen několik málo jedinců, žila na přelomu 19. a 20. století již poměrně značná židovská menšina (viz tabulka č. 2). Kvůli tomuto přesídlení židovského obyvatelstva došlo dne 21. března 1890 k vydání zákona o rušení malých židovských obcí na vsích a k jejich přiřazení do obcí velkých měst. Některé vesnické židovské obce byly na základě tohoto zákona zrušeny či přimknuty k jině obci až roku 1895, například Lomnička. Synagogy a modlitebny, které zůstaly v obcích bez židovských obyvatel, byly prodány k jiným účelům nebo byly po čase strženy, například v Malé Šitboři a Poutnově. Hřbitovy na vesnicích však ihned nezanikly, byly využívány pro

pohřby místních rodáků žijících v jiných obcích nebo je využili Židé z blízkých vsí či měst, například židovský hřbitov v Úbočí sloužil Židům z blízké obce Dolní Žandov.

Prosincová ústava znamenala tedy pro židovské obyvatele současného Karlovarského kraje velký přelom v jejich životech. Mohli se nyní samostatně a svobodně rozhodnout, kde chtějí žít a pracovat. Využili možnosti velkých měst a přesídlili do nich. Příchod zkušených obchodníků znamenal pro města v kraji také větší přísun financí do městské pokladny, a tím mohla města více investovat do svého rozvoje a podpory svého hospodářství. Například lázeňská města v Karlovarském kraji začala od 70. let 19. století velmi prosperovat a do počátku první světové války v roce 1914 zažívala takzvaný „Zlatý věk“. Soužití židovské minority s křesťanskou majoritou však ani nadále nebylo zcela harmonické. Nedochozí sice k fyzickému násilí, ale spíše se jednalo o stížnosti na chování či ke vzhledu, případně byli Židé vystaveni úředním obstrukcím. Období zaručující Židům veškerá práva skončilo po necelých jednácti letech v říjnu 1938, kdy československé pohraničí bylo připojeno k Německu ovládanému nacisty. ■

Obec	1838/1847	1880	1900	1910
Arnoltov	20 rodin	3 osoby	0 osob	0 osob
Malá Šitboř	27 rodin	---	18 osob	11 osob
Lomnička	9 rodin	4 židé	2 židé	0 osob
Poutnov	11 rodin	15 osob	8 osob	0 osob
Úbočí	16 rodin	22 osob	8 osob	0 osob
Útvina	7 rodin	17 osob	0 osob	0 osob

Obec	1837/1847	1880	1900
Cheb	1 rodina	379 osob	554 osob
Karlovy Vary	0 osob	914 osob	1405 osob
Mariánské Lázně	0 osob	159 osob	328 osob
Sokolov	2 rodiny	147 osob	223 osob

▲ Synagoga v Mariánských Lázních.
Fotoarchiv Stanislava Burachoviče.

Použitá literatura:

- Čapka F. (1998): Dějiny země koruny České v datech. Libri, Praha, 816 pp.
- Fiedler J. (2007): Encyklopedie židovských obcí, sídlišť a památných míst na území ČR, formát PDF hesla: Arnoltov, Lomnička, Poutnov, Úbočí, Útvina. Židovské muzeum v Praze, 10 pp, 24 pp., 10 pp., 25 pp., 12 pp.
- Gold H. (1934): Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v současnosti. Židovské nakladatelství, Praha, 735 pp.
- Pěkný T. (2001): Historie Židů v Čechách a na Moravě. Sefer, Praha, 704 pp.
- Rozkošná B. et Jakube P. (2004): Židovské památky Čech, Historie a památky židovského osídlení Čech. ERAgroup, Brno, 480 pp.
- Schreiner L. et al. (1981): Heimatkreis Eger, Geschichte einer deutschen Landschaft in Dokumentationen und Erinnerungen, Amberger Zeitung, Amberg, 568 pp.
- Sommer J. G. (1838): Das Königreich Böhmen statistisch-topographisch dargestellt, Sechster Band, Pilsner Kreis. J. G. Calve'schen Buchhandlung, Praha, 388 pp.
- Sommer J. G. (1847): Das Königreich Böhmen statistisch-topographisch dargestellt, Fünftehnter Band, Elbogner Kreis. Buchhandlung von Friedrich Ehrlich, Praha, 383 pp.

- ▲ Tab. č. 1: Počet židovských obyvatel na vesnicích nynějšího Karlovarského kraje v letech 1846 až 1910.
◀ Tab. č. 2: Počet židovských obyvatel ve městech současného Karlovarského kraje v letech.